

Szemes Péter

Irodalmi nemzetkarakterológia

(Szeles Judit *Ilyen svéd* című kötetéről)

A nyugati magyar irodalom svédországi alkotói közül, a klasszikusok (mint Thinsz Géza) és az ismertebb szerzők mellett (amilyen Domonkos István vagy Sall László), az elmúlt években idehaza gyakran találkozhattunk Szeles Judit nevével is. A norvég határ közeli Strömstadban élő költő, prózaíró – a www.panno.se szerkesztője – szövegei főként folyóiratokban jelentek meg, ám a tavalyi év második felében a FISZ Hortus Conclusus sorozatában *Ilyen svéd* című debüt-könyve is napvilágot látott. A bő kéttucatnyi hosszabb-rövidebb prózaversből épített kötet – melyet Lapis József szerkesztett egységes egészé – különleges kísérlet, hiszen valós vagy fiktív statisztikai adatokból, érdekességekből kiindulva, viszonylag leegyszerűsítve, vilantja fel a svédek életének néhány jellegzetességét (és nyilván saját tapasztalatait, mint például a mosás kapcsán a *Mosókonyhában* – még ha ezt a személyesség mellőzésével teszi is).

Villányi László már a fülszövegben felveti a korpusz kapcsán a két legfontosabb kérdést: az attól látszólag idegen alakzatokból a poézis-teremtés mikéntjét, illetve a *svédség* értelmezését. Mindkettő megválaszolásában sokat segít Áfra Jánosnak a szerzővel készített – a kötet végén, bizonyára éppen ezzel a szerkesztői szándékkal, közreadott – interjúja (*Honnan jövünk, hová tartunk?*). Az egy-egy címhez, területhez kötődő adat-sorban a valóság és fiktív egybeomlása eleve elmozdítja a pusztá ténylírre terrénumáról a szövegeket, a szintén főszövegbeli kommentárok-kiegészítések sokszor önmagukban poétikailag megformáltak (ld. a *Jég* vagy a *Kő* zárata), ráadásul az ismétlődő, vissza-visszatérő adatokból szekvencia épül (nemcsak az egyes textusokon belül, de azok között, sőt a korpusz egészében is – biztosítva annak egységességét, összességét), sőt a változatlan (*Állatkert*), a zárlatban bővített (*Alkohol*) vagy másként tördelt (*Utolsó harc*) keretes szerkezetek mellett, a *Kopogtatásban* igazán leleményes, a tartalomhoz illeszkedő formai megoldás is megjelenik:

„a vikingek kőkopáncsok
lábnyomokat, alakokat, jeleket kopogtatnak
lekoppintják a fakopáncsot
sziklavészetekbe verik a szagukat

faszag
kőszag
vízszag
vasszag
pálinkaszag
más néven vodkaszag

következetesen verik a köveket
kicsipkézik a sziklákat”.

A szerző ezen kívül – a nyugati magyar irodalom számos más alkotójához hasonlóan – gyakran él nyelvjátékokkal is, legyen szó közmondások fel- („Vasországban kevés a tűz / de ha van, annak nagy a lángja / a füstje még nagyobb” – *Nagy Szapmi*), vagy a szóalakok hang-

zásának hasonlósága („egy úszómestert Tobbénak hívtak / az Tóbiás magyarul / a toblerone nagyon finom is lehet” – *Körkép*), illetve a többjelentésűség kihasználásáról („egy villanyszerelő / rosszul kötötte be a fázist / és a cipőjét” – *Körkép*).

A *svéd*ség saját bevallása szerint is metaforaként értelmezhető, a konkrétan túlmutatva, az általános emberi kifejezője. Amint az *Utolsó harcban*, mintegy összegző jelleggel, megállapítja:

„valahol mindenki svéd
svéd a párizsi belvárosi boltos vagy az értelmiségi
az új-mexikói latino farmer és a New York-i bróker

svéd az acél, a csavar, a keserű,
svéd a nyelv alatt szorongatott kockacukor
a kettős morál, a lidokain
a gyufaszálak és a dinamit
a gőzturbina és a tejszeparátor
svéd az októbertől márciusig tartó éjszaka”.

Ezzel együtt nagyon is konkrét társadalmi problémák jelennek meg az *Ilyen svéd* prózaverseiben. Rögtön a kötetfelütésben például a bevándorlás, amivel kapcsolatban egyértelmű a szerző állásfoglalása: svéd az, aki svédül beszél, a királyi család tagjaitól az orosz prostituálton át a szomáliai menekültig. Ironikusan szól a nacionalista „malmói traktorosokról”, hiszen egykor az ő őseik is bevándorlók voltak, de az újonnan érkezett afrikaiakról is megvan a véleménye: otthonuk „rizsszagú”, „pinaszagú”, és velük jelentősen emelkedett a munkanélküliségi ráta. Lehúzza a leplet a látszólagos toleranciáról és a nagy egyenlőséges színhátékról is, mégpedig a romák és a számik sorsának bemutatásával. Előbbieket vándorlóknak is nevezik, s mint írja: „törvény akadályozta a letelepedésüket / vérdíjat tűztek ki a fejükre / ezért folyamatos menekülésre kényszerültek / a vándorlók mamár mindenhol megtalálhatóak / számukat ötvenezerre becsülik / a legtöbbjüknek svéd neve van” (*Vándorlók*). Emellett egy konkrét esetet is említ, mikor a romák hátrányos megkülönböztetéséről szóló fehér könyvet bemutatni érkező tanácsstagot, Diana Nymant nem szolgálták ki a Sheraton Hotel reggelizőjében, mert hagyományos viseletben ment oda (*Szürke irodalom*). Még behatóbban foglalkozik a számiakkal. A *Kis számi vademecum* a természettel szimbiózisban élő népcsoport ősi gyógy módjait veszi sorra, a *Távolságból* megtudható, hogy angyalgöyökér füstjével úzik el a farkast és az egymástól elszigetelt egyének közt kutyaugatásban mérik, pontosabban hallják a (sokszor húsz svéd mérföldes, azaz kétszáz kilométeres) távolságot, a *Feketéből* pedig az is kiderül, hogy mivel télen északon végig éjszaka van, mindig hordanak magukkal lámpát, és a magányt is oldandó, rengeteg kávét isznak. Történetükből ugyancsak felvillant néhány momentumot. Hogy Tycho Brahe csillagász közvetítésével miként indult meg a számi lányok és asszonyok importja külföldi állatkertekbe, hogy ott egzotikus lényként mutogassák őket (*Állatkert*), hogy a 18. században a telepések „koszos állatokként” tartották őket, hogy Laestadius lelkész vaskézzel szabadította meg őket az alkoholtól és sáman-dalaitól, s vezette be náluk a legbigottabb kereszténységet (*Nagy Szapmi*), hogy az 1852-es kautokeinoi felkelés vezetőinek koponyáját a legutóbbi időszakig múzeumban őrizték, mint kiállítási tárgyat (*Állatkert*), hogy a harmincas években a náci ideológusok a frenológia alapján alacsonyabb rendű rassznak nyilvánították őket, vagy hogy sokan ma már Stockholmban élnek és a vágyott Nagy Szapmi területén jobbára csak az öregek maradtak.

Az őket is mélyen érintő, de általános társadalmi problémák közül több szövegben is előkerül a depresszió és az alkoholizmus. Az unalom mellett e kettőt nevezi a szerző a legnagyobb svéd népbetegségnek (*Hétköznepok*). Különösen az alkohollal foglalkozik alaposan. Mint írja: a svédek húsz százaléka alkoholista (a számiaknál ezt 80%-ra teszi – a két arányszámmal való játék egyébként átszövi a kötet egészét), s már „az otthonnak pálinkaszaga van” (*Néma történet*), „Svédországban kilenc liter tiszta alkohol / az egy főre jutó alkoholfogyasztás mennyisége”, szűkebb páttriájában, Strömstadban – részben a norvég szeszturizmus miatt – ugyanez tizenöt liter, azzal együtt, hogy magasabb alkoholtartalmú italokat csak italdiszkontban lehet kapni, ezért ők is gyakran utaznak úgynevezett szeszkompon, ahol nemcsak „vedelni”, de ordítani is lehet (*Alkohol*). Utóbbiak másként is összekapcsolódnak, mert:

„Svédországban nem lehet igazán jót vedelni
ordítózni pedig egyenesen tilos
ennek ellenére Uppsalában van egy
olyan szokás az egyetemisták körében
hogy a hét egy bizonyos napján
felmennek egy bérház lapos tetejére
és tíz percig torkuk szakadtából üvöltenek”
(*Uppsala*).

Az alkoholfogyasztás visszaszorítására tett állami kísérletek áttekintése (*Bratt-rendszer*) mintegy ellentételezéseként, az ittasan elkövetett szokatlan cselekedeteknek még extrémebb példáit is megemlíti: a dinamitos szarvas-robbantástól (*Körkép*) és a gyújtogatástól (*Néma történet*) egészen az erdei madárodúk „megbaszásáig” (*Hétköznapiok*). A svédek nemi élete kapcsán aztán arra is kitér, hogy a prostituáltak ott szinte mind „importból származnak”, mert a helyiek inkább pornósztrácnak mennek, az egyik legkeresettebb exportcikké téve a felnőtt filmeket (*Pina*).

Sajátosan jelenik meg az erotika a *Tangó*ban, ahol az argentin tánc távoli, lokális kötődése is szóba kerül – a buenos aires-i kikötő bordélyaihoz vezető macskakövek ugyanis Krokstrandból származnak, ahova az azokat szállító matrózok cserébe a latin mozgáskultúrát vitték el a tagbaszadt kőfejtőknek. A *Kőben* a szerző a település egy másik érdekes vonatkozását is felhossa: Hitler ugyancsak innen rendelt gránitot nagy berlini építkezéseihez. Az anyaggal-eljegyzettségükéről így ír:

„a svédek kőszívűek
(...)
nehéz megkapaszkodni bennük
nem is érdemes hozzájuk szólni
mert mind hallgatók
csak hosszas kalapácsolással
lehet a kőszívüket megnyitni
ami lehet, hogy nem éri meg a fáradságot

nehéz felfogni
hogy tanulhatták meg a tangót
ezt a szenvedélyes táncot
az argentin hajósoktól”.

A kő mellett egy másik jellegzetes természeti elem, a víz is szerepet kapott Szeles Judit kötetében. Ha befagynak a folyók és a tavak, megindul északon az élet, el lehet menni a legközelebbi faluba minden szükséges áruért (*Jég*), s elfogy az a bizonyos kutyaugatásnyi távolság, amikor pedig a napalok lesznek kétszer hosszabbak az éjszakáknál, és megéled a 800 tő is, előrajzanak a szúnyogok, cseszlék, böglyök, és a grillezést gyakran szakítja meg nyírfavessző-csapkodás (*Nyár*). De a víz adja a halat is, amiből évente egy milliárd korona értéket fognak ki a halászok, hogy tápláljon embert és állatot egyaránt (*Hal*). A „fafejű, vízízű, kőkemény svédek” otthonai tehát bizony halszagúak is.

Azok az otthonok, melyekről az is kiderül, hogy tiszták (*Tisztaság*), ökotudatos polgárok lakják (*Környezettudatos*), akik mindenre az internetet használják és funkcionális analfabéták (*Virtuális élet*), sokan mosókonyhában mosnak, ami mellett bunker van (*Mosókonyha*), és ha teherré válik számukra az élet, törvényesen léphetnek át a másik világra (*Eutanázia*).

Mely bizonyára éppolyan jellemzően svéd, mint a Szeles Judit által élvezetesen és tanulságosan megmutatott itteni.

(*Fiatal Írók Szövetsége, 2015*)

N E M E S

Nemes László munkája